

meno poimanje ideologije, povijesnost ljudskog opstanka, društvena uloga inteligencije, globalizacija i kulturni identitet, mjesto i uloga znanosti (napose humanističkih), problem vrijednosti, uloga suvremenih medija, itd.

Sve rečeno sugerira koliku je energiju i napor Skledar morao uložiti u svladavanje predmeta u svoj njegovoj raznolikosti i kompleksnosti, stalno držeći - da u duhu E. Blocha kažemo - svoj »metodologijski front«, s jedne strane, studiozne i suptilne analize goleme građe i mnoštva fenomena, i s druge, filozofijske i antropologijske otvorenosti spram (parafrazirajući M. Heideggera) »čistine / otvorenosti bitka i njegove vremenitosti / povijesnosti«, ne ispuštajući s uma konkretne povijesne, humanističke i emancipatorske potencijale antropologije. Zaključno, ova knjiga predstavlja kapitalno djelo iz socio-kulturne antropologije, kojim je prof. Skledar prekoračio onu granicu, onkraj koje ga se zasluženno može vidjeti kao utemeljitelja i jednim od prvih imena ove discipline u Hrvatskoj.

Knjiga *O igri, ljubavi i smrti* napisana je jasnim i dopadljivim esejističkim stilom, ali istodobno sadrži precizne i znanstveno utemeljene formulacije, te je stoga namijenjena kako stručnoj i znanstvenoj javnosti tako i najširem krugu čitatelja, zainteresiranih za izazovne fenomene kojima se bavi socio-kulturna antropologija.

Mladen Labus

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Eduard Kale

Uvod u znanost o kulturi

Osjijek – Zagreb – Split: Pan liber, 2003., 222 str.

Naslovljena knjiga *Eduarda Kalea*, profesora Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu, prvi je hrvatski udžbenik iz složene, a u nas relativno slabo razvijene znanosti – kulturologije. Prvo izdanje *Uvoda u znanost o kulturi* objavila je Školska knjiga u Zagrebu, 1977. godine, a pred nama je sada četvrto, dopunjeno izdanje, kao prva knjiga biblioteke »Sveučilišni udžbenici i priručnici« izdavača Pan libera.

U ovom kontekstu valja odmah napomenuti da su nešto kasnije objavljeni i drugi udžbenici iz različitih kulturologijskih disciplina (socijalne ili kulturne antropologije, etnologije). Međutim, u tim udžbenicima (uključujući i ovaj) nije *eksplicite* izveden odnos kulturologije kao opće znanosti o osebnosti kulturne zbilje u smi-

slu nadorganske cjeline u svim njezinim očitovanjima (kako kulturologiju određuje naš autor) i pojedinih kulturoloških disciplina. Nije obrađena ni bitna povezanost znanosti o kulturi i njezinih disciplina s filozofijom kulture i filozofijskom antropologijom koje, pak, odgovaraju na pitanja o iskonu, biti i smislu kulture kao takve, o naravi i smislu ljudskoga stvaralaštva uopće, o čovjeku kao proizvođaču i proizvodu kulture i sl., od kojih, kao pretpostavki, polazi svaka orijentacija u znanosti o kulturi i njezinim disciplinama, bile toga one svjesne ili ne, priznale to one ili ne, a u čemu se i očituje njihova bitna teorijsko-metodološka povezanost sa spomenutim filozofijskim disciplinama.

Autor, doduše, kaže da se, primjerice, kulturna antropologija bavi generičkim odnosom čovjeka i kulture, te »primitivnim kulturama«, a kulturna ekologija odnosom kulture i prirodnog okoliša, ali njihove odnose s općom znanosti o kulturi (kulturologijom) on ne eksplicira, što bi, po našem mišljenju, bilo korisno radi veće jasnoće i distinkcije temeljnih pojmova, čime se inače bavi u poglavlju *Predmet znanosti o kulturi*. Tu precizno određuje i distingvira pojmove *kultura* i *civilizacija*. Uz velik broj definicija kulture (257 ih je analizirao *A. Kroeber*) i poistovjećivanja tih pojmova, on navodi neke distinkcije. Primjerice, *A. Weber* i njemačka duhovna znanost pod civilizacijom (terminom koji je prvi uporabio *Voltaire*) pomišljaju prije svega racionalno, znanstveno-tehničko područje, a pod kulturom područje ideacijskoga – religiju, umjetnost, filozofiju. *L. Morgan* civilizaciju shvaća kao stupanj kulturnog razvitka uopće, a koji označuje uporaba pisma, podjela rada, razvoj gradova itd.

Kulturu kao predmet znanosti o kulturi *E. Kale* određuje, dakle, kao zasebnu zbilju sa svojom osebujnom zakonitošću, oblicima i procesima ali, valja dodati, ne kao apstrakciju odvojenu od čovjeka i društva (*L. White*), nego s njima bitno povezanu i uzajamno uvjetovanu (poglavlje *Čovjek i kultura*). Kultura se društveno-povijesno očituje kao osebujne kulturne cjeline, a one se, pak, očituju kao različiti oblici potkultura, prije svega kao narodne i lokalne potkulture.

Autor potom određuje značajke osebujnosti kulturne zbilje. To je prije svega *simbol* i *govor*, tj. čovjek kao simboličko biće, što znači da on ima svojstvo i sposobnost da se služi simbolima kao preduvjetom ne samo komunikacije i snalaženja u svijetu već i svekolikoga kulturnog stvaralaštva. Samo usput, o tome inače temeljito i instruktivno piše poznati filozof simboličkih oblika, *E. Cassirer* (u djelu prevedenom u nas kao *Ogled o čovjeku*).

E. Kale dalje govori o *kulturnim uzorcima* kao pojavnim oblicima svake kulture i kulturne zajednice (od oruda i kulturnih proizvoda do ustanova) te *kulturnim procesima*, budući da kultura nije statična nego je povijesna, što znači da se pod utjecajem novih spoznaja, znanstvenih i tehničkih otkrića, neprestano mijenja i razvija.

Svaka kulturna cjelina je struktura, tj. cjelina međusobno i s njome povezanih i uvjetovanih dijelova, kulturnih elemenata i njihovih sklopova (poglavlje *Kulturni oblici*). Nju tvore *sujetonazori* i *vrednote* kao (nevidljive) kulturne okosnice koje

čovjeka i zajednicu lociraju i određuju unutar jednoga uredenoga i smislenoga svijeta. Potom su to *ustanove, statusi i pravila*, što organiziraju kulturne djelatnosti, uređuju dužnosti, oblikuju položaj i odnose ljudi prema spomenutoj okosnici te, s time povezani, i određeni (vidljivi) *materijalni i tehnički proizvodi*, s čime su, po autoru, povezani i *umjetnički proizvodi*.

E. Kale, doduše, naglašava i osobni čimbenik u umjetnosti, ali ga dovoljno ne razlikuje od onoga u drugim proizvodnim djelatnostima, ne razlikujući ono bitno, vlastito umjetničko, estetsko (dar, inspiraciju, umjetničku ideju), od umijeća (koje je svakako potrebno i važno i u umjetnosti) u drugim tvorenjima materijalnih proizvoda. Ipak on ističe i razlike između umjetničkih i ostalih izradevina u njihovoj namjeni, »zadaci«. Ona se sastoji u tome što se ove druge iscrpljuju u posve praktičnoj namjeni, dok umjetnost simbolizacijom doživljavanja svijeta i oblikovanjem uzora življenja nosi neke poruke, nešto nam o tome govori. Time ona obavlja i svoju odgojnu funkciju i funkciju kulturalizacije, sudjeluje u oblikovanju kulturnih standarda života, vrednota i pravila ponašanja u određenoj kulturi (poglavlje *Slika kulture - »mitologizacija« i kulturalizacija*).

S rečenim o kulturnim oblicima i kulturnoj sredini u osnovi se možemo suglasiti. No, valja dodati da to ipak nisu svi kulturni (duhovni) oblici koji tvore i oblikuju kulturne cjeline, određene kulture. Osim spomenutih, to su prije svega i *mit, religija i filozofija*. Ako i prihvatimo da su (više kontekstualno) obrađene *umjetnost i znanost* kao kulturni oblici u njihovoj socio-kulturnoj (ne i u estetskoj i epistemološkoj) dimenziji i funkciji, ipak nedostaju i spomenuti bitni oblici duha, kao nezaobilazni konstituensi svake kulture i kulturnog identiteta, čiju ulogu i značenje ne treba posebno isticati. Stoga bi i njih svakako trebalo obraditi.

Uz ove (»konstruktivno«) kritičke opaske, valja naglasiti ono što je u knjizi doista vrijedno i primjerno. A to je svakako povijesni pregled nastanka i razvoja znanosti o kulturi, osobito onaj dio koji se odnosi na povijesno kumulirane spoznaje o kulturnoj zbilji te na prinose njezinu oblikovanju i prije njezina formalnog pojavljivanja, odnosno na njezine povijesne temelje (i prije nego je i sam pojam »kultura« bio znanstveno uporabljen u 18. st.), na kojima se i mogla osnovati.

Kao početak znanosti o kulturi uzima se pojava djela *Zlatna grana* (1890.) *Sir Jamesa Georga Frazera* i *Primitivna kultura* (1871.) *Edwarda Burnetta Tylora*, odnosno njegovo osnivanje prve katedre za antropologiju u *Oxfordu* u drugoj polovici 19. stoljeća. Od Tylora i potječe poznata definicija kulture, po kojoj je »ona složena cjelina koja uključuje znanje, vjerovanje, umjetnost, moral, pravo, običaje i sve druge vještine i navike koje je čovjek stekao kao član društva«.

Razlog za relativno kasno javljanje antropologije svakako leži u velikoj složenosti kulturne zbilje (*A. Kroeber*), što je uostalom slučaj i s drugim društvenim i humanističkim znanostima i filozofijskim disciplinama čiji su predmet složene stvarnosti – čovjek i njegovo društvo te kultura (sociologija, psihologija, različite discipline praktičke filozofije).

No, to ne znači da se mislioci tim problemima nisu bavili i davno prije, samo su im prilazili na teorijski, spekulativan način, a ne egzaktno, metodički znanstveno, što znači i empirijskim metodama, odnosno u sretnom spoju teorije i empirije, s primjerenim teorijsko-metodologijskim okvirom i sredstvima, a što je u osnovi značajka novoga vijeka, i to najprije u prirodnom, a tek znatno kasnije i u socio-kulturnom području.

Na taj način, naglašava ispravno autor, svoj udjel u utemeljenju znanosti o kulturi dali su svi oni povjesničari, filozofi i ostali koji su se bavili pitanjima društva, povijesti, politike itd., još od antike od znamenitoga grčkog putnika i putopisca *Herodota* iz 4. st. p. n. e. On je opisivao i uspoređivao običaje, način života, osobito religiju drugih naroda, pitajući se čime su oni određeni – klimom ili karakterom ljudi, te kakav je taj odnos? Zbog toga ga smatraju prvim kulturologom u europskoj povijesti i zapadnoj kulturi.

U srednjemu vijeku nije bilo puno zanimanja i dodira (osim ratova) s drugim narodima i njihovim kulturama, pogotovo ne s inovjernima.

Zanimanje za kulturne fenomene javlja se tek u novom vijeku, nakon velikih zemljopisnih otkrića, uvjetovano prije svega praktičnim, ekonomskim interesima, da bi kulminiralo poslije polovice 19. stoljeća, u kojemu je i došlo do veće slobode znanstvenih istraživanja. U tome su se razdoblju, naime, uočile znatne kulturne razlike, osobito problem »primitivnih«, »egzotičnih« i sl. kultura, što je bio nov poticaj znanstvenim istraživanjima i teorijsko-metodologijska osnova znanosti o kulturi.

Poslije njezine formalne pojave kao znanosti, ona je dalje i snažnije razvijala svoje teorije i metode.

O smislu i funkciji kulture kao organiziranja i neprestanog nastojanja na uljudivanju čovjekova svijeta kroz povijest, te o uvjetima i utjecajima koji su djelovali na oblikovanje i povijesni razvoj različitih kultura i socio-kulturnih identiteta i varijeteta, postoje različite teorije koje nije lako strogo disciplinarno rubricirati. No, kulturna ili socijalna (socio-kulturna) antropologija, u više ili manje svjesnoj ili priznatoj sprezi s filozofijskom antropologijom, koja sadrži shvaćanja o čovjekovoj naravi i biti, te s filozofijom kulture i stvaralaštva, dala je ipak temeljni, pionirski prinos u korpusu kulturologijskih disciplina. E. Kale korektno izlaže pregled tih teorija: evolucionističku, difuzionističku i funkcionalističku, u njihovim različitim varijantama i s različitim naglascima, ali bez strukturalističke *C. Lévi-Straussa* a koja je, zbog svojega prinosa i značenja za neke novije teorije kulture, nezaobilazna. Izdvojit ćemo sada samo *Lévi-Straussovo* maestralno tumačenje odnosa socijalne i kulturne antropologije, koji je ovdje također nedostatno obrazložen. Sveden je samo na sociologizam *É. Durkheima*, kao osnovu socijalne antropologije kao dijela sociologije i, s druge strane, na ključni utjecaj psihologije (*W. Wundt, A. Kardiner*) u nastanku i razvoju kulturne antropologije.

U ovom kontekstu valja sada reći ono osnovno o odnosu (tj. zajedništvu) *kulturne* i *socijalne* antropologije. Doduše, između njih postoji suptilna distinkcija, temeljena na nekim teorijskim razlozima. Pojam »kulturna antropologija« rabljen u

Americi, potječe od Tylorove definicije kulture. On pretpostavlja karakteristično razlikovanje prirode i kulture, polazeći od shvaćanja čovjeka kao *homo faber*, kao »izrađivača oruda« (za razliku od životinja), čovjeka kao proizvodnog bića. Prema tome su onda i vjerovanja, običaji, institucije, specifične tehnike, proizvodi, tvorbe duhovne naravi, a u službi društvenog života kojega omogućuju, poput drugih tehnika, primjerice poljoprivrednih tehnika koje namiruju potrebe ishrane članova nekoga društva te tako osiguravaju čovjekov opstanak.

U tom sklopu i shvaćanju socijalna bi se antropologija bavila samo proučavanjem socijalne organizacije, načina na koji je organiziran društveni život, tj. bavila bi se samo jednim od područja koja čine predmet kulturne antropologije.

Termin »socijalna antropologija« datira još od *J. G. Frazera*. On se više zanimao za organizaciju društva, duhovne proizvode, običaje, vjerovanja, ustanove, nego za tehniku, pa kako je na to stavio težište, otuda i dolazi ime »socijalna«.

M. Mauss i *B. Malinowski* upozoruju da su i sama oruđa, obredni predmeti itd. društvene činjenice. Prema tome, može se reći da se socijalna i kulturna antropologija bave istim područjem, samo iz različitih perspektiva. Zvala se antropologija »socijalnom« ili »kulturnom«, ona uvijek nastoji zahvatiti totalnog čovjeka, polazeći jednom od njegovih materijalnih ili duhovnih proizvoda (kulturna antropologija), a drugi put od njegovih predodžbi, oblika duha i društvenih odnosa i organizacije (socijalna antropologija). Stoga je i prihvatljiv njezin naziv *socio-kulturna antropologija*.

U poglavlju *Znanstveno-metodička pitanja i kulturološke discipline*, autor iznosi ono osnovno o općim epistemologijskim načelima i općim kulturologijskim metodama (povijesnoj, strukturalnoj, usporednoj i funkcionalističkoj) te njihovu važnju i uporabi u kulturologijskim disciplinama, ali ništa o posebnim istraživačkim metodama. Govoreći o objektivnosti kao temeljnom načelu znanosti općenito, on smatra da istraživanje kulturne zbilje može biti objektivno jednako kao i istraživanje organske i anorganske stvarnosti, što je u osnovi pozitivističko stajalište koje, paradoksalno, previda osebujnost socio-kulturnih pojava u odnosu spram prirodnih, a što onda zahtijeva i drukčiji, specifičan pristup (razumijevanje upravo ljudskoga smisla i značenja tih pojava – *M. Weber*, a da posebno ne izvodimo znatno veću ulogu znanstvenikove »osobne jednadžbe« u socio-kulturnim istraživanjima).

No, unatoč navedenim manjkavostima, *Uvod u znanost o kulturi* E. Kalea veoma je vrijedno djelo (pogotovo za našu znanost o kulturi, a time i samu kulturu). Pisano je s velikom akribijom, pregledno i razumljivo, tako da predstavlja jedan od temeljnih i nezaobilaznih udžbenika za sve kulturologijske discipline, te korisno i zanimljivo štivo za sve duhovno znatiželjne čitatelje, zainteresirane za svekoliku organizaciju i osnovne, posebne oblike čovjekova uljudbenoga življenja, jednom riječju, za kulturu.

Nikola Skledar

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska